

Xurramova Dilorom Xamroqulovna

Annotatsiya.

Mazkur maqolada o'zbek xalq dostonlarining til xususiyatlari va uslubiy jihatlari tahlil qilinadi. Xalq og'zaki ijodining yirik janri bo'lgan dostonlarda xalq tafakkuri, milliy mentalitet, tarixiy xotira va estetik qarashlar o'ziga xos til vositalari orqali ifodalanadi. Tadqiqot jarayonida dostonlar tilidagi poetik vositalar, obrazlilik, frazeologik birliklar, takrorlar va xalqona iboralarning uslubiy vazifasi yoritiladi. Shuningdek, epik nutqning badiiy-estetik ahamiyati hamda doston tilining adabiy til taraqqiyotidagi o'rni asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: xalq dostonlari, og'zaki ijod, epik janr, badiiy til, uslub, obrazlilik, poetik vositalar

Xalq dostonlari o'zbek og'zaki adabiyotining eng qadimiy va mukammal janrlaridan biri hisoblanadi. Ular xalqning tarixiy hayoti, urf-odatlarini, orzu-intilishlari hamda ma'naviy dunyosini badiiy shaklda aks ettiradi. Dostonlarning asosiy qudrati ularning tili va uslubida namoyon bo'lib, bu jihat ularni boshqa og'zaki ijod namunalardan ajratib turadi. Dostonlar tili sodda, ravon va xalqona bo'lishi bilan birga, yuqori badiiylikka ega. Unda epitet, metafora, mubolag'a, takror kabi poetik vositalar keng qo'llaniladi. Ushbu vositalar voqealarning ta'sirchanligini oshirib, tinglovchi yoki o'quvchida kuchli estetik taassurot uyg'otadi. Shuning uchun xalq

dostonlarining til va uslubini o'rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki tilshunoslik nuqtayi nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalq dostonlarining tili, avvalo, og'zaki nutqqa xos soddalik va ravonlik bilan ajralib turadi. Dostonlar asrlar davomida og'izdan og'izga o'tib kelgani sababli ularning tili xalq tiliga yaqin, tushunarli va ifodali bo'lib shakllangan. Bu holat doston matnida adabiy til me'yorlari bilan bir qatorda shevaga xos unsurlar, qadimgi so'zlar va arxaik birliklarning saqlanib qolishiga olib kelgan. Mazkur jihat dostonlarning tarixiy-lingvistik ahamiyatini yanada oshiradi.

Dostonlar tilida badiiy tasvir vositalarining keng qo'llanilishi muhim uslubiy belgilardan biri hisoblanadi. Xususan, epitet, metafora, taqqoslash, mubolag'a kabi poetik vositalar qahramonlarning jasorati, go'zalligi va ruhiy holatini yorqin ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, qahramonning kuch-qudratini tasvirlashda mubolag'a vositasi orqali uning oddiy insondan ustunligi badiiy yo'sinda ko'rsatiladi. Bu esa epik obrazning xalq ongida ideallashtirilishiga zamin yaratadi.

Xalq dostonlari uslubining yana bir muhim jihati — takror va formulaviy iboralarning faol qo'llanishidir. Takrorlar voqealar rivojini mustahkamlab, tinglovchining e'tiborini jalb etadi hamda matnning musiqiyligini ta'minlaydi. Formulaviy iboralar esa baxshilar ijrosida yod olishni osonlashtirib, dostonning an'anaviy shaklda saqlanishiga xizmat qiladi. Bu holat og'zaki ijodning o'ziga xos poetik mexanizmini namoyon etadi.

Dostonlar tilida xalqona iboralar, maqol va matallar keng uchraydi. Ushbu birliklar doston mazmunini hayotiy, ta'sirchan va ishonarli qiladi. Xalq donishmandligi mahsuli bo'lgan maqol va matallar qahramonlar nutqida tarbiyaviy g'oyalarni ilgari surish, axloqiy me'yorlarni mustahkamlash vazifasini bajaradi. Natijada doston faqat badiiy asar sifatida emas, balki

ma'naviy-ma'rifiy manba sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Xalq dostonlarining uslubi epik bayon va lirizm uyg'unligi bilan tavsiflanadi. Voqealar ketma-ket, keng epik tasvirlar orqali bayon qilinarkan, ayrim joylarda qahramonlarning ichki kechinmalari lirik ohangda ifodalanadi. Bu esa doston matniga emotsional chuqurlik bag'ishlab, o'quvchi yoki tinglovchining asarga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi. Xalq dostonlarining tili va uslubi milliy adabiy merosning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'zbek adabiy tilining shakllanishi va rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Dostonlar tilida mujassam bo'lgan badiiy va uslubiy xususiyatlar bugungi zamonaviy adabiyot uchun ham boy manba hisoblanadi.

Xalq dostonlarida dialogik nutq muhim o'rin egallaydi. Qahramonlar o'rtasidagi suhbatlar asarning dramatik kuchini oshirib, voqealar rivojini jonlantiradi. Dialoglar orqali qahramonlarning xarakteri, dunyoqarashi va ijtimoiy mavqei ochib beriladi. Ushbu dialogik nutqda xalq tiliga xos sodda jumlar, emotsional undovlar va murojaat shakllari ko'p uchraydi, bu esa doston tilining jonli va tabiiy bo'lishini ta'minlaydi.

Dostonlar tilida sinonimik qatlamning boyligi ham alohida e'tiborga loyiqdir. Bir tushunchani ifodalashda bir nechta so'z yoki iboralar qo'llanishi matnning badiiyligini kuchaytiradi va nutqni rang-barang qiladi. Ayniqsa, qahramonning jasorati, dushmanga bo'lgan munosabati yoki vatanga muhabbati tasvirlanganda sinonimik birliklar ketma-ketligi emotsional ta'sirni yanada oshiradi.

Xalq dostonlarida fe'l shakllarining faol qo'llanilishi voqealarning harakatchanligini ta'minlaydi. Dinamik fe'llar epik bayonning tezligini belgilab, jang sahnalari, safar va sinov jarayonlarini jonli tasvirlashga xizmat qiladi. Zamonaviy til nuqtayi nazaridan ayrim fe'l shakllarining eskirgan bo'lishiga qaramay, ular doston matnida badiiy-estetik vazifani bajaradi va tarixiy koloritni saqlab qoladi.

Dostonlar uslubida ritm va ohang muhim ahamiyatga ega. Baxshilar tomonidan kuylab ijro etilishi natijasida matnda musiqiylik kuchayadi. Shu sababli qofiya, ohangdosh soʻzlar va takroriy birliklar keng qoʻllaniladi. Bu holat dostonni nafaqat mazmunan, balki shaklan ham mukammal epik asarga aylantiradi. Musiqiylik dostonning tinglovchi xotirasida uzoq saqlanishiga yordam beradi. Xalq dostonlarida tasviriylilik va ramziylilik uygʻun holda namoyon boʻladi. Tabiat manzaralari, hayvonlar obrazi yoki buyumlar ramziy maʼnoda qoʻllanib, voqealar mazmunini chuqurlashtiradi. Masalan, togʻ, ot yoki qurol obrazlari qahramonning qudrati, erkinligi va matonatini ifodalovchi ramz sifatida talqin etiladi. Bu esa doston tilining koʻp qatlamli semantik imkoniyatlarga ega ekanini koʻrsatadi. Xalq dostonlarining til va uslubiy xususiyatlari epik tafakkurning yuksak namunasini ifodalaydi. Ular nafaqat xalq ogʻzaki ijodining badiiy yutugʻi, balki oʻzbek adabiy tilining boyligi va ifoda imkoniyatlarini namoyon etuvchi bebaho manbadir.

Xulosa.

Xalq dostonlarining til va uslubi ularning eng asosiy badiiy va epik xususiyatini tashkil etadi. Dostonlar tilining sodda, ravon va xalqona boʻlishi, shuningdek poetik vositalar, takrorlar, formulaviy iboralar va ramziy obrazlarning faol qoʻllanilishi asarning taʼsirchanligini oshiradi hamda tinglovchi yoki oʻquvchida kuchli estetik taassurot uygʻotadi. Dostonlardagi dialogik nutq, sinonimik qatlam va dinamik feʼl shakllari voqealarning jonliligi va qahramonlarning xarakterini yanada yaqqol ochib beradi. Shu bilan birga, xalq dostonlarining ritm, qofiya va musiqiy ohang bilan boyitilgan uslubi, ularni ogʻzaki ijodning ajralmas qismi sifatida saqlanishiga yordam beradi. Xalq dostonlarining tili va uslubi nafaqat oʻzbek xalq adabiy merosining boyligini namoyon etadi, balki zamonaviy adabiyot va tilshunoslik sohalari uchun ham muhim manba hisoblanadi. Ularning

o'rganilishi adabiy va madaniy merosni asrash, milliy identitetni mustahkamlash va kelajak avlodga yetkazishda beqiyos ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To'ra Mirzayev. O'zbek xalq dostonlari. — Toshkent: Fan, 2008.
2. Murodjon Juraev. Xalq og'zaki ijodi poetikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2012.
3. Abdulla Qodiriy. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent: Akademnashr, 2010.
4. Karimov N. O'zbek folklori tarixi. — Toshkent: Sharq, 2015.

